

9-SINFLARDA MUALLIF NUQTAI NAZARIGA VAHO BERISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Rayimov Xursandmurod Husniddin o'g'li

Alisher Navoiy Nomidagi

Toshkent Davlat O'zbek Tili Va Adabiyoti universiteti

2- bosqich 204 - guruh talabasi

Annotatsiya: *Maqola nuqtai nazar va uning badiiy matnda tutgan o'rne tadqiqiga qaratilgan bo'lib, bu mavzu bugungi o'zbek nasrining peshqadam vakillaridan biri bo'lgan Erkin A'zam nasriy asarlari misolida atroflicha ilmiy jihatdan tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *nuqtai nazar, badiiy asar, matn, olam, odam, munosabat, anglash.*

Аннотация: *В статье основное внимание уделяется изучению перспектив и их роли в художественном тексте, что подробно анализируется на примере произведений Эркина Азама, одного из ведущих представителей современной узбекской прозы.*

Ключевые слова: *перспектива, произведение искусства, текст, вселенная, человек, отношение, понимание.*

Abstract: *The article focuses on the study of perspectives and their role in the literary text, which is analyzed in detail in the example of the works of Erkin Azam, one of the leading representatives of modern Uzbek prose.*

Keywords: *perspective, artwork, text, universe, man, attitude, understanding.*

KIRISH

Hozirgi o'zbek adabiyoti kundan-kunga o'zining nafaqat mavzu ko'lamini, mazmun-mohiyatning, balki badiiy adabiyotning birinchi unsuri sanalgan til xususiyatlari bilan yangilanib bormoqda. O'tgan asrning 80-90- yillaridayoq olib borilgan tadqiqotlar hamda o'sha davrda yaratilgan asarlar badiiy nutqda muallif nutqining vazifalari kengayganligini ko'rsatadi. Muallif nutqi voqelikni faqatgina to'g'ridan-to'g'ri bayon etib qolmasdan: "endi u mazkur vazifasiga qo'shimcha ravishda bir yo'la voqelikni baholash, personajlarga munosabat bildirish, qahramonning ichki kechinmalarini chuqurroq tahlil etish, nuqtai nazar ko'lamini yanada kengaytirish kabi xizmatlarni ham ado eta boshladi". Qo'shimcha vazifalaridan biri nuqtai nazar ko'lamining kengaytirish xususiyatiga alohida e'tiborimizni qaratamiz. Chunki kitobxon maullifning o'ziga xos fikrlash qobiliyati, ya'ni nuqtai nazari yordamida badiiy adabiyotning asosiy vazifasi hisoblangan olamni to'g'ri anglay olish imkoniyatiga erishadi.

"Nuqtai nazar" iborasi o'zbek tilining izohli lug'atida quyidagi ikki ma'noni anglatadi:

1) qarashlar sistemasi, voqea va hodisalarni anglash usuli; konsepsiya; 2) jihat, tomon.

Badiiy asarda nuqtai nazar to'rt xil shaklda namoyon bo'lishi mumkin: 1) yozuvchi nuqtai nazari; 2) "men" hikoyachining nuqtai nazari; 3) o'zganing nuqtai nazari; 4) qahramon nuqtai nazari. Ularning har birini qisqacha izohlab o'tamiz.

Tabiiyki, barcha turdagi butun bir badiiy asar muallif nuqtai nazari asosida yaratiladi. Shuningdek, asarda muallifga tegishli bo'lgan so'z o'z mazmuniga ko'ra yozuvchi nuqtai nazarini ifodalaydi va axborot berish vazifasini bajaradi. Bugungi o'zbek nasrining peshqadam vakillaridan bo'lgan Erkin A'zam qissa va hikoyalarda ham adibning olamni qanday idrok etishi va qanday munosabat bildirishi ko'rinadi. Yozuvchi nuqtai nazarida bevosita va bilvosita muallif nutqi shakllaridan foydalaniladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Badiiy asar mutolaasiga kirishgan kitobxon, unda tasvirlanayotgan voqealarni ham, tabiat va personajlar tasvirini ham muallif nuqtai nazari orqali qabul qiladi. "To'g'ri, har qanday badiiy asarda bevosita avtor nutqi yakka hokimlik qilishi qiyin. Bunday nutq jarayonidan holi bo'lgan asarlar juda kam uchraydi. Shunga qaramay, bayonda asosiy yo'nalishni avtor nutqi egallaydi va o'quvchi uni asarning boshidan oxirigacha ko'rib, ovozi eshitib, hamdardligini sezib turadi". Bu haqda jiddiy izlanishlar olib borgan prof. Y. Solijonov yuqoridagilarga qo'shimcha yana quyidagilarni bayon etadi: "Kitobxon ma'lum bir asarni mutolaa qilar ekan, u doim "avtor ko'rinmasdan o'z asarining hamma yerida xuddi olam xudosidek hoziru nozir ekanligi"ni his qilib turishi lozim. Qahramonlarning holatini, qalb iztiroblarini tasvirlar ekan, ular bilan barobar avtor ham iztirob chekadi va bu holat o'quvchiga ham yuqadi...".

XX asrning 80-90-yillariga kelib, badiiy asarda muallif nutqining vazifasi kengayib bordi. Muallif tasvirlayotgan voqea-hodisalarga o'z fikrini bildirib yoki asarini shunchaki bayon qilib emas, balki kitobxonni fikrlashga undashi lozim. "Demak, avtorning tasvirlanayotgan voqea va qahramonlarga loqaydligi loqaydlik, betaraflik emas, balki, o'quvchining fikrini aktivlashtiruvchi, qalb zarbini harakatga keltiruvchi vositadir". Shu orqali ham muallif, ham kitobxon nuqtai nazari shakllanib boradi. Yozuvchi xolis hikoyachi vazifasini bajaradi hamda asar ta'sirchanligiga erishgan bo'ladi. Rus adibi L.Tolstoy muallifning nuqtai nazari ya'ni, tasvirlanayotgan voqelikka nisbatan o'z munosabati muhimligini quyidagicha izohlaydi: "badiiy asarning butunligi faqat g'oyaning birligi, qatnashuvchi shaxslarning ishlanganligi kabilardangina iborat emas, balki avtorning butun asarga singdirib yuborgan voqelikka nisbatan o'z munosabatining ravshanligi va aniqligidan iboratdir".

Agarda muallif voqelikka o'rinli yoki o'rinsiz aralashaversa, asar mohiyatiga salbiy ta'sir etib qo'yishi ham mumkin. Shu jihatdan qaralganda, ro'y berayotgan voqea-hodisalar qahramonlar qarashlari orqali ifodalangan o'rinlarda muallif qahramon qalbiga singib kirib, o'z nuqtai nazarini qahramon nigohi bilan ko'rish va ifodalashga intiladi. O'zbek adabiyotida o'tgan asrning 80-90-yillarida personaj nuqtai nazari ilgari surilgan asarlarning soni ko'payganini ko'rishimiz mumkin.

Muallif nutqi tarkibida qahramon nuqtai nazarining ifodalanishi XX asr boshlarida A.Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, A.Qahhor kabi ijodkorlardan boshlanib, mustaqillik yillariga kelib, O'.Hoshimov, M.M.Do'st, M.Mansurov, O.Muxtor kabi yozuvchilar asarlarida kuzatiladi. Ushbu maqolada Erkin A'zam qissalari asosida shu kabi jihatlarni ko'rib chiqamiz. Y.Solijonov olib borgan tadqiqotida avtor yoki personaj nutqi tarkibida uchraydigan o'zganing nutqiga xos so'zlarni mazmuniga, qo'llanish tartibi, shakli va ohangiga ko'ra quyidagi vazifalarini ko'rsatib o'tadi:

"1) so'zlovchining o'zgaga munosabatini bildiradi; 2) o'zganing so'zlovchiga munosabatini anglatadi; 3) o'zganing xarakter xususiyatlarini ochadi; 4) o'zganing nutq individualligini ko'rsatadi". Shu bilan birga, barcha nuqtai nazarlarning asosida muallif turishini yodda tutish zarur. Qahramon nuqtai nazari asar bosh qahramonining yoki asar qahramonlaridan birining voqea-hodisalarga, buyum va narsalarga, kishilarga qaratilgan nuqtai nazari sanaladi.

Qahramon nuqtai nazarining yana bir muhim jihati shundaki, asarning barcha konstruktiv elementlarini qamrab oladi va birlashtirib turadi. Bu xususiyat so'nggi yillar o'zbek adabiyotida dunyoga kelgan yirik epik janrning asosiy fazilatlaridan biri sanaladi. m qolasiz". Muallif hikoyachi Asqar tilidan aytilgan mana shu ikkita so'z bilan o'zining qisqa, lo'nda uslubini namoyon eta olgan.

XULOSA

Adib qissalarida turli toifalarga mansub odamlar qatnashadi. Uning maqsadi, matlabi, orzu-jihati o'ziga xos tarzda tasvirlanadi. Xulosa qilish mumkinki, Erkin A'zam o'zbek adabiyotida birinchilardan bo'lib muallif nutqi bayoniga qahramon ovozi olib kirdi, uning so'zlarini qo'lladi. Ayni chog'da, bu chatishuv bayon ohangini nutq manerasini, ohang yo'nalishini bir tizimga solib, yozuvchi uslubining orginalligini belgiladi. Shuningdek, badiiy asarda nuqtai nazar xarakter yaratishda o'z mujassamini topadi.

REFERENCES :

1. A'zam E. Kechikayotgan odam. Qissalar. – Toshkent: Sharq, 2002.
2. A'zam E. Ertalabki xayollar. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
3. Solijonov Y. XX asarning 80-90- yillari o'zbek nasrida badiiy nutq proetikasi. Filol.fanl.d-ri dis-si. – Toshkent, 2002.
4. Tolstoy L. Ob isskusstve i literature. T. I. – M., 1958.
5. Umurov H. "Badiiy psixologizm va hozirgi o'zbek romanchiligi". – Toshkent: Fan, 1983.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. Besh jildli. Uchinchi jild – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2007.
7. Mo'minov, S., Hoshimova, F., Mo'minov Sh. "Temur tuzuklari"da so'z qudrati haqida. Zamonaviy uslubshunoslikning dolzarb mammolari. – Farg'ona, 2017.

8. Muminov, S., Exsonova, M. (2021). Linguapoetic features of English derivations in literary text. *Mejdunarodniy jurnal yazika, obrazovaniya, perevoda*, 4(2), 90-67.

9. Umarjonov, S.S. (2021). Ijtimoiy – gumanitar fanlarni o‘qitishda Fahriddin Roziyning ontologik qarashlarining o‘rni va ahamiyat. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 1029-1038.

10. Umarjonov, S.S., Safarov, M.K. (2021). Fahriddin Roziyning “Latoif ulg‘iyosiyot” qo‘lyozma asarida aql va e‘tiqod masalasining qo‘yilishi va uning diniyfalsafiy germeneytik tahlili. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 1058-1068.

11. Safarov, M.K., Umarjonov, S.S. (2021). Abu Bakr ar-Roziy etikasida befoyda o‘y surish va ochko‘zlik muhokamasi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 1045-1049.